

Νηπιακή – Παιδική ηλικία

Η δουλειά και οι υποχρεώσεις στο Βελβεντό άρχιζαν από τη Νηπιακή ηλικία. Όταν οι γονείς κι όλοι οι μεγάλοι πήγαιναν στα καπνά, πριν ακόμα ξημερώσει, η μητέρα μου άφηνε την αδελφή μου Άννα κι εμένα μόνους στο σπίτι. Μάλιστα μου έλεγε να την κουνάω, όταν κλαίει (εκείνη ήταν οκτώ μηνών περίπου κι εγώ τρεισήμισι χρονών). Πολλές φορές μάλιστα κοιτούσα από την κλειδαρότρυπα του σπιτιού να δω αν έρχονται οι γονείς μου.

Η γειτονιά που έζησα τα πρώτα χρόνια

Η γειτονιά που μεγάλωσα ήσυχη, όλες οι οικογένειες με τις ίδιες αρχές. Τα πρώτα τέσσερα χρόνια τα πέρασα στο σπίτι του παππού μου Χαρίση, το οποίο ήταν απέναντι από την κεντρική εκκλησία που βρίσκεται στο κέντρο του χωριού. Σε αυτό το μικρό σπιτάκι ζούσαν ο παππούς μου με τη γιαγιά μου Άννα, οι γονείς μου με την αδελφή μου κι εμένα και άλλα τέσσερα μεγάλα αδέρφια του πατέρα μου, πριν ακόμα παντρευτούν. Το σπίτι από την εκκλησία το χώριζε ένας στενός δρόμος στρωμένος με πέτρες (καλντερίμι). Στην αυλή της εκκλησίας δεσπόζει το εντυπωσιακό καμπαναριό το οποίο απέχει λιγότερο από 50 μέτρα

από το σπίτι που γεννήθηκα. Τότε δεν υπήρχαν αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες ή ποδήλατα. Άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια, βόδια, πρόβατα, κατσίκες κάπου-κάπου τάραζαν την ησυχία του στενού δρόμου. Τα σπίτια στη γειτονιά, αλλά και σε όλο το χωριό, τότε ήταν κολλητά το ένα με το άλλο χωρίς κήπο. Εύκολα κάποιος μπορούσε να πάει από το ένα σπίτι στο άλλο, αν τον έψαχναν οι Τούρκοι, την εποχή της Τουρκοκρατίας.

Έτσι άφοβα μόνοι μας τρέχαμε από το σπίτι στην αυλή της εκκλησίας όπου παίζαμε κρυφτό, κυνηγητό κι άλλα παιχνίδια που συνήθως γεμίζουν τις παιδικές ώρες. Στην εκκλησία εξελισσόταν όλη η ζωή του τόπου κι όλα τα σημαντικά γεγονότα του χωριού. Γάμοι, βαφτίσια, κηδείες. Στο χωριό τότε υπήρχαν τρεις παπάδες οι οποίοι ήταν στο επίκεντρο όλων αυτών των γεγονότων. Η θνητότητα την εποχή εκείνη ήταν μεγαλύτερη από ό,τι είναι σήμερα, ιδιαίτερα στις παιδικές ηλικίες. Οι σχετικά συχνές κηδείες που έβλεπα μου είχαν δημιουργήσει ένα αίσθημα φόβου για τον θάνατο. Αίσθημα αυτοσυντήρησης ακόμη και στην ηλικία των τριών ή τεσσάρων ετών! Από όλες τις κηδείες που έβλεπα, δεν είχα δει κανέναν παπά να πεθάνει (φυσικά ήταν μόνο τρεις σε ένα χωριό με περίπου τέσσερις χιλιάδες κατοίκους). Έτσι από μικρός, όταν με ρωτούσαν τι θέλω να γίνω, όταν μεγαλώσω, έλεγα παπάς. Όταν μετά από λίγους μήνες με είχε ρωτήσει μια θεία μου γιατί θέλω να γίνω παπάς, της απάντησα για να μην πεθάνω. Εκείνη δεν άφησε τη φαντασία ενός παιδιού στην ηλικία των τριών ή τεσσάρων χρόνων να καλπάζει και μου είχε πει ότι και οι παπάδες πεθαίνουν. Μετά την «απογοήτευση» που ένιωσα, όταν έμαθα την αλήθεια, σιγά-σιγά άρχισε να μου φεύγει η επιθυμία που είχα να γίνω παπάς.

Όταν ήμουν τεσσάρων χρόνων περίπου, μετακομίσαμε στο σπίτι που μένουμε ακόμα και σήμερα, μετά από ανακαίνιση, όταν πάμε στο χωριό. Επειδή το σπίτι το είχε χτίσει ο πατέρας μου με τα ίδια του τα χέρια, θεώρησα σκόπιμο κατά την ανακαίνιση να μην χαλάσω τα ντουβάρια και τα παράθυρα, αλλά

να τα αφήσω, όπως ήταν αρχικά. Το σπίτι τότε ήταν σχεδόν το τελευταίο στη βορεινή άκρη του χωριού με μόνο τέσσερα έως πέντε άλλα σπίτια στη γύρω μεγάλη περιοχή. Όλα ήταν ήσυχα, πολλά τρεχούμενα νερά, πολλά δέντρα, άφθονα χελιδόνια κι αηδόνια το καλοκαίρι, σπουργίτια, καρακάξες, κοράκια και καλιακούδες τον χειμώνα. Υπήρχε άφθονος χώρος για τροχάδην, κρυφτό και πολλά άλλα παιχνίδια. Τα βράδια μαζευόμασταν σε μια χειροποίητη σκηνή από κλαδιά (τσαρδάκι), την οποία φωτίζαμε με ένα καντήλι και λέγαμε παραμύθια. Πολλοί μπαχτσέδες με μουριές, κορομηλιές, κυδωνιές προσφέρονταν εύκολα για «κλέψιμο» στους πιτσιρικάδες που τριγουρίζαμε στην περιοχή.

Γερμανική Κατοχή

*«Πόλεμος πάντων μὲν πατὴρ ἐστί,
πάντων δὲ βασιλεύς».*

Ηρόκλειτος

Όταν ήμουν πέντε χρονών, τον Νοέμβριο του 1940, ο πατέρας μου έπρεπε να πάει στρατιώτης, γιατί είχε αρχίσει ο πόλεμος με την Ιταλία στο λεγόμενο «αλβανικό μέτωπο». Χωρίς να πολυκαταλαβαίνω τι συμβαίνει, η μητέρα μου μου είχε πει να πάω μαζί του, ώσπου να πάρει το αυτοκίνητο για «το μέτωπο». Τον συνόδευα μέχρι το σχολείο, που είναι στην άλλη άκρη στο νότιο μέρος του χωριού, σε απόσταση ενάμισι με δύο χιλιόμετρα περίπου από το σπίτι μας. Εκεί αφού με αγκάλιασε και με φίλησε, μπήκε στην καρότσα ενός φορτηγού για το μέτωπο και εγώ γύρισα με τα πόδια, αλλά μόνος μου στο σπίτι. Ενώ θυμάμαι τα γεγονότα, μπορώ να πω αρκετά καθαρά, δεν θυμάμαι πώς πέρασα τα Χριστούγεννα του 1940. Εκείνο που θυμάμαι είναι πως την Κυριακή των Βαΐων του 1941 η μητέρα μας είχε πάει στην εκκλησία και μας είχε αφήσει με την αδελφή μου μόνους στο σπίτι. Το να μείνουν δύο παιδιά πέντε και τριών χρόνων μόνα

τους τότε δεν ήταν ασυνήθιστο ή μάλλον ήταν ο κανόνας. Κάποια στιγμή μου ήλθε η ιδέα να πάρω την αδελφή μου και να πάμε κι εμείς στην εκκλησία (στο κέντρο του χωριού σε απόσταση ενός χιλιομέτρου περίπου από το σπίτι μας). Την ώρα εκείνη οι Γερμανοί βομβάρδιζαν τα Σέρβια (πέντε ως έξι χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή από το Βελβεντό). Τα αεροπλάνα περνούσαν πάνω από το Βελβεντό και ξαναγύριζαν στα Σέρβια για να συνεχίσουν την «παραγωγική» τους αποστολή. Όπως κρατούσα την αδελφή μου από το χέρι, ασυναίσθητα την πήρα και πήγαμε κάτω από ένα μπαλκόνι που βρισκόταν στον δρόμο μας, για να μη μας δουν τα αεροπλάνα... (ένστικτο αυτοπροστασίας κι αυτοσυντήρησης).

Το Πάσχα του 1941 ήρθε χωρίς να επιστρέψει ο πατέρας μας. Σχεδόν όλοι οι στρατευμένοι, όσοι δεν είχαν σκοτωθεί ή αιχμαλωτισθεί, είχαν γυρίσει στα σπίτια τους. Ο πατέρας μου για κάποιο λόγο, αντί να γυρίσει στο χωριό, είχε βρεθεί στην Αθήνα και μάλιστα είχε νοσηλευθεί για λίγες μέρες σε στρατιωτικό νοσοκομείο της Αθήνας χωρίς να είναι άρρωστος.

Πάσχα κάναμε χωρίς τον πατέρα εκείνη τη χρονιά. Θυμάμαι που η μητέρα μου κάπου-κάπου έκλαιγε στα κρυφά, για να μην τη δούμε. Κάποιοι συγγενείς μάλιστα, για να την παρηγορήσουν της έλεγαν ότι είναι «τυχερός», γιατί με αυτή την «ευκαιρία» θα δει και την Αθήνα στην οποία ποτέ δεν είχε πάει. Λίγες εβδομάδες μετά το Πάσχα είχε γυρίσει ο πατέρας στο σπίτι τα μεσάνυχτα, ενώ κοιμόμουν. Παρά τις προσπάθειες να με ξυπνήσουν, δεν τα κατάφεραν, αλλά την άλλη μέρα με χαρά είδα τον πατέρα μας να βρίσκεται και πάλι κοντά μας.

Μετά την επιστροφή του πατέρα μου είχαν έλθει και οι Γερμανοί στην Ελλάδα, όχι όμως και στο Βελβεντό τον πρώτο καιρό. Πριν ακόμα οι Γερμανοί εγκατασταθούν μόνιμα στο Βελβεντό, έρχονταν κατά καιρούς στο Βελβεντό από τη γέφυρα του Αλιάκμονα κι από τις γύρω πόλεις Κοζάνη, Σέρβια. Η αγωνία των γονιών μου κι όλων των άλλων μεγάλων στην ηλικία ήταν εμφανής.

Αρκετές φορές μετά από κάποια αντίσταση εναντίον των Γερμανών ή μετά την εκτέλεση κάποιου Γερμανού οι κατακτητές συνήθως μάζευαν όλο το χωριό στο σχολείο και σκότωναν μπροστά στα μάτια όλων άτομα από το χωριό. Μια φορά μάλιστα, σε ένα μεγάλο πλατάνι έξω από το σχολείο, είχαν κρεμάσει έναν Βελβεντινό μπροστά στα μάτια όλων μας. Όταν οι κάτοικοι του χωριού άκουγαν ότι έρχονται Γερμανοί, πανικόβλητοι φεύγαν από το χωριό προς τα Πιέρια όρη, σε ένα από τα πολλά ξωκλήσια που υπήρχαν κι υπάρχουν ακόμα και σήμερα στο χωριό (γύρω στις 80 εκκλησίες). Θυμάμαι πολλές φορές που οι γονείς μου με ξυπνούσαν νύχτα, για να φύγουμε από το σπίτι, επειδή είχαν έλθει οι Γερμανοί. Ακόμα θυμάμαι την έντονη νύστα που είχα και πως η έλλειψη του ύπνου ήταν τότε για μένα το μεγαλύτερο πρόβλημα, πιο μεγάλο ακόμα κι από την παρουσία των Γερμανών. Θυμάμαι, όταν είχαν έλθει οι Γερμανοί μια φορά (από τις πολλές φορές που είχαν έλθει) στο χωριό, είχαμε αποφασίσει να πάμε στον αχυρώνα ενός θείου μου (περίπου χίλια μέτρα βόρεια από το σπίτι μας). Εγώ είχα φύγει μόνος μου λίγο πριν από τους άλλους. Εκατό μέτρα περίπου πάνω από το σπίτι μας δύο Γερμανοί με πολυβόλα πυροβολούσαν προς την αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν που πήγαινα. Οπωσδήποτε είχα φοβηθεί πάρα πολύ και δεν ήξερα τι να κάνω. Τοίχος εκεί κοντά δεν υπήρχε να κρυφτώ. Να τρέξω προς την αντίθετη κατεύθυνση δίσταζα, γιατί φοβόμουνα μήπως οι Γερμανοί με πυροβολήσουν από πίσω. Έτσι έμεινα ακίνητος στο ίδιο μέρος για λίγα λεπτά που μου φάνηκαν αιώνες περιμένοντας το μοιραίο. Με μεγάλη ανακούφιση είδα τους Γερμανούς να φεύγουν προς την αντίθετη κατεύθυνση χωρίς να με σκοτώσουν...

Όταν αργότερα ήλθαν μόνιμα οι Γερμανοί στο χωριό, εγκαταστάθηκαν στο σχολείο του χωριού και σε ένα καφενείο στη γωνία του κεντρικού δρόμου της πλατείας στο οποίο αργότερα μάθαμε να παίζουμε ξερή, πρέφα, τάβλι κ.ά. Οι Γερμανοί στρατιώτες συχνά μας έδιναν την καραβάνα τους, για να την πλύνουμε, σε

ένα μεγάλο αυλάκι με τρεχούμενο νερό που έμοιαζε με μικρό ποτάμι και περνούσε δίπλα από το καφενείο. Αυτοί για ανταμοιβή της «εργασίας» μας μας έδιναν ένα τσιγάρο ή μια καραμέλα. Όταν οι Γερμανοί είχαν εγκατασταθεί στο χωριό μόνιμα για αρκετό διάστημα, συχνά έπαιρναν από τους κατοίκους ζώα, κυρίως βόδια, για να εξασφαλίσουν την τροφή τους. Εντύπωση μου είχε κάνει τότε, όταν είχαν έλθει Γερμανοί στο σπίτι μας και μας ζήτησαν να τους δώσουμε μαρούλια από αυτά που είχαμε στον κήπο μπροστά από το σπίτι μας και μας έδωσαν λεφτά και καραμέλες σε εμένα και την αδελφή μου. Έλεγα μέσα μου πώς είναι δυνατόν να πληρώνουν τα μαρούλια και να αρπάζουν ολόκληρα ζώα; Επιπλέον θεώρησα ότι τα λαχανικά δεν πουλιούνται, γιατί ο καθένας είχε στο σπίτι του. Κατά τη διάρκεια της παραμονής των Γερμανών στο χωριό, το σχολείο όπου μένανε είχε πάρει φωτιά και μάλιστα είχαν σκοτωθεί ένας ή δύο Γερμανοί. Αντίποινα δεν υπήρξαν εκ μέρους τους, γιατί οι ίδιοι ήταν υπεύθυνοι για τη φωτιά.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, οι Γερμανοί είχαν κάψει τα Σέρβια και το Καταφύγι (ένα μεγάλο χωριό πάνω στα Πιέρια, εκεί που είχε γεννηθεί ο Ζορμπάς, ο ήρωας του Καζαντζάκη, με δύο χιλιάδες περίπου κατοίκους τότε). Πολλοί από τους κατοίκους των Σερβίων και του Καταφυγίου «μὴ ἔχοντες ποῦ την κεφαλὴν κλίνει» ἤλθαν στο Βελβεντό κι εγκαταστάθηκαν σε σπίτια φίλων και γνωστών ή και τελείως αγνώστων. Είναι αξιοθαύμαστο πώς το Βελβεντό κατάφερε να στεγάσει και να θρέψει τόσο κόσμο στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής. Αν και υπήρχαν ελλείψεις, όπως άλλωστε συμβαίνει σε περιπτώσεις κατοχής, αυτοί που κατοικούσαν στο Βελβεντό (ντόπιοι και φιλοξενούμενοι) δεν πείνασαν, ή τουλάχιστον μπορώ να πω με σιγουριά ότι σχεδόν κανένας δεν πέθανε από την πείνα. Κάθε σπίτι είχε από μία κατσίκια ή ένα αρνί, μία αγελάδα, μερικές κότες, ζώα από τα οποία ο κόσμος έπαιρνε γάλα, αυγά, κρέας. Επίσης όλες οι οικογένειες είχαν τουλάχιστο από ένα γουρούνι το οποίο συνήθως σφάζανε, για να γιορτάσουν τα Χριστούγεννα, αλλά και να κρατήσουν το

υπόλοιπο κρέας αλατισμένο μέχρι το καλοκαίρι και χρησιμοποιούσαν λίπος για μαγείρεμα σχεδόν για όλο τον χρόνο, κυρίως δε για τις νοστιμότερες πίτες που έκανε η κάθε νοικοκυρά. Στα χωράφια καλλιεργούσαν σιτάρι, σίκαλη, κριθάρι, καλαμπόκι, φασόλια κ.ά. από τα οποία εξασφάλιζαν τα απαραίτητα τρόφιμα. Προσωπικά, όταν ήμουν έξι ή επτά χρόνων, βοσκούσα στα χωράφια δύο με τρία αρνιά ή μία αγελάδα.

Το κρύο τον χειμώνα ήταν τσουχτερό. Καλοριφέρ φυσικά δεν υπήρχαν και λίγα μόνο σπίτια είχαν θερμάστρα. Οι πιο πολλοί μαζευόμασταν μπροστά στο τζάκι στο οποίο καίγαμε ξύλα, τα οποία κόβαμε από τα γύρω βουνά ή και τα χωράφια, όσοι είχαν. Τα βράδια συνήθως μαζευόμασταν από νωρίς (μόλις σουρούπωνε) στα σπίτια, κρυμμένοι από τον φόβο των Γερμανών, ενώ οι μεγάλοι μας έλεγαν παραμύθια κι άλλες ιστορίες, για να περάσουν οι ατελείωτες νύχτες. Φυσικά τηλεόραση, ραδιόφωνο και ηλεκτρονικά παιχνίδια δεν υπήρχαν. Για φωτισμό χρησιμοποιούσαμε μια γκαζόλαμπα (με την άφιξη των Γερμανών είχαμε χάσει το ηλεκτρικό φως), ενώ είχαμε σκεπασμένα τα παράθυρα με κουβέρτες, για να μην φαίνεται το φως απ' έξω.

Εμβόλια τότε για τις παιδικές αρρώστιες δεν κάναμε (θυμάμαι πως μας έκαναν εμβόλιο για τον τυφοειδή πυρετό). Έτσι, όπως όλα τα παιδιά, είχα περάσει σχεδόν όλα τα λοιμώδη νοσήματα της παιδικής ηλικίας όπως ιλαρά, ανεμοβλογιά, κοκκύτη, παρωτίτιδα και πιθανόν διφθερίτιδα. Επιπλέον στο Βελβεντό υπήρχαν άφθονα κουνούπια και ίσως ένα-δύο καλοκαίρια είχα περάσει ελονοσία, όπως τουλάχιστον είχε πει τότε ο ιατρός (πυρετό με ρίγος).

Το φθινόπωρο του 1941, όπως όλα τα παιδιά της ηλικίας μου, άρχισα να πηγαίνω στο δημοτικό σχολείο. Το δημοτικό σχολείο για μας τότε ήταν μια μικρή παρένθεση ανάμεσα στη Γερμανική Κατοχή και τον Εμφύλιο πόλεμο. Όλα τα παιδιά ζούσαμε τα δύο αυτά μεγάλα σημαντικά γεγονότα κι όχι το δημοτικό σχολείο, γι' αυτό και δεν το περιγράφω σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

Φυσικά στο σχολείο πηγαίναμε με τα πόδια κι αρκετές φορές το χιόνι τον χειμώνα έφτανε μέχρι τα παιδικά μας γόνατα, τα οποία δεν απείχαν και πολύ από το έδαφος. Το σχολείο δεν είχε τη δυνατότητα θέρμανσης. Γι' αυτό τον λόγο κάθε μαθητής μαζί με το τετράδιο, την πλάκα και το βιβλίο που κουβαλούσε (είχαμε μόνο ένα βιβλίο και αυτό όχι πάντα, το αναγνωστικό), κουβαλούσε κι ένα ξύλο κάθε μέρα τον χειμώνα για τη θερμάστρα της τάξης. Οι δάσκαλοι οι περισσότεροι καλοί, μερικοί αρκετά αυστηροί ακόμα και για τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Εκτός από τα χέρια τους που χρησιμοποιούσαν, για να δέρνουν τους «άτακτους» μαθητές, πολλές φορές χρησιμοποιούσαν και «βέργες», για να χτυπούν τους μαθητές, όταν δεν κάθονταν φρόνιμα, στον πισινό ή στα χέρια. Πολλές φορές μάλιστα ζητούσαν από τους ίδιους τους μαθητές να τους πάνε τις βέργες. Το σχολείο συνεχίστηκε για ένα-δύο χρόνια, όταν όμως οι Γερμανοί εγκαταστάθηκαν στο σχολείο, ήμασταν υποχρεωμένοι να σταματήσουμε.

Οι περισσότεροι μαθητές τότε χάσανε μία χρονιά. Ευτυχώς για μένα, ένας από τους δασκάλους μας έκανε μάθημα σε ένα από τα δωμάτια του σπιτιού του. Είχε βάλει τέσσερα με πέντε θρανία τα οποία είχε πάρει από το σχολείο στο δωμάτιο και μας έκανε μάθημα δύο με τρεις ώρες την ημέρα. Για δίδακτρα ο κάθε μαθητής ήταν υποχρεωμένος να δίνει τρεις ή τέσσερις οκάδες σιτάρι τον μήνα (τότε δεν είχε καθιερωθεί το κιλό). Με αυτό τον τρόπο οι λίγοι και τυχεροί τα καταφέραμε να μην χάσουμε χρονιά.

Προς το τέλος της Κατοχής αγγλικά αεροπλάνα έριχναν δέματα με ρούχα και τρόφιμα για τους κατοίκους. Σε κάποια φάση μάλιστα είχαν δώσει και χρυσές λίρες στους ηγέτες των ανταρτών να τις μοιράσουν στον κόσμο. Θυμάμαι ότι στην οικογένειά μου είχαν δώσει μισή λίρα. Λέγεται ότι πολλοί από τους ηγέτες των κομμουνιστών εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση κι είχαν κρατήσει αρκετές λίρες για τον εαυτό τους. Αυτή τότε ήταν η γενική αποδοχή των κατοίκων του Βελβεντού, δεν είμαι όμως σε θέση να το βεβαιώσω.